

El vell continent conserva les seves possibilitats

Per sobreviure i prosperar, Europa s'ha d'adherir al lliurecanvisme i ajudar al desenvolupament del sud i de l'est. Així ho creu el governador d'Hong Kong, Christopher Patten.

Pels europessimistes, aquest segle d'història del vell continent es clou on aparentment devia començar: a Sarajevo. Els anys passats entre aquests dos moments només han servit per a destruir la reputació d'Europa com a bressol de la civilització. Hi ha sang sobre el tabernacle, hi ha tanques de filferros als cementiris.

Qui s'ho hauria pogut imaginar? En aquella època d'orgull desmesurat de fi de segle XIX, ben pocs estaven d'acord amb el gran historiador Jacob Burckhardt, que pronosticava la barbàrie futura. La confiança creixent d'aquell final de segle era alimentada per l'èxit econòmic. La renda nacional d'Alemanya es va multiplicar per quatre durant els quaranta anys posteriors al 1870. La Gran Bretanya va conèixer una progressió similar en una mica més de temps. Europa era el banquer del món, i les in-

versions internacionals van permetre de mantenir les forces terrestres i navals que sostenien els imperis colonials de l'Àfrica i de l'Àsia. Va haver-hi una revolució tecnològica en el camp de l'acer, de l'electricitat, del cautxú, dels productes químics i del petroli. Carl Benz va llançar el seu motor de combustió interna, Louis Blériot va creuar la Manxa i Louis Pasteur, amb la seva vacuna, féu recular les fronteres de la malaltia. L'esperança de vida es va allargar i, durant la segona meitat del segle XIX, la població europea continuà creixent cada any dues vegades més ràpid que no la resta del món.

Però la travessia era predestinada al fracàs. Navegàvem amb dos cadàvers al senó: l'un era la crisi nacionalista, i l'odi envers el veí es va convertir ràpidament en una activitat assassina; era l'altre la convicció terriblement ambiciosa que l'home podia fer miracles: conciliar la igualtat perfecta amb la llibertat absoluta. El cesarisme, el feixisme i el bolxevisme han domi-

"L'uropeïtat, en política, implicarà una cooperació en termes clarament favorables als qui participin en l'empresa."

ENQUESTA

1. Què l'atrau del futur?

2. Què li fa por del futur?

Enric Valor (lingüista i escriptor):

1. Tot i que estic prou desil·lusionat amb l'home i les seues actuacions, m'atrau pensar que les persones tindran prou seny per al canvi necessari envers una millor convivència social. La veritat, dic açò amb molts dubtes, ja que revolucions com el cristianisme que suposaren un gran avanç a nivell vital, han quedat pràcticament en no res.

2. La destrucció ecològica, el final dels mars, dels rius i del medi ambient. La generació actual no es pren aquest problema amb serietat. Em fa por que la present generació no tinga por.

Maria de la Pau Janer (escriptora):

1. La incertesa i la sorpresa, perquè això ens dóna moltes possibilitats de plantejar coses per fer.

2. Per la mateixa raó em preocupa, per la incertesa i la sorpresa, en tant que poden representar cavis negatius.

Josep Miró i Ardèvol (empresari i president del Comitè Olímpic Català):

1. La possibilitat i el repte de construir un país millor, més humà i solidari. D'assolir la sobirania i recuperar la dignitat nacional. La creació des del nacionalisme català d'un moviment per la Unió Política d'Europa, fonamentada en la participació democràtica de les persones i les nacions.

2. Determinats símptomes: la paganització i el relativisme moral. La destrucció de les arrels. L'individualisme més ferotge. I sobretot fan por les seves conseqüències: l'afany desmesurat de lucre, l'adoració de l'aparença i la possessió. La violència contra els més febles. La confusió en els valors.

Leopold Ortiz (diputat del PP, per València):

1. La resolució d'una gran sèrie de problemes que han de basar-se en la col·laboració entre blocs de països.

2. La falta de solidaritat a nivell global. Tenint en compte els estadis humans, em preocupa la desaparició de comunicació interpersonal, l'excés de competitivitat i el problema de la marginació. També la personalització que duen a terme alguns governants que pot aturar el progrés, així com la desideologització de la societat del benestar.

Josep Fortuny (músic, membre de l'Elèctrica Dharma):

1. El compromís irrevocable amb la terra. La possibilitat d'un enfocament nou sobre el món. El futur és, per damunt de tot, obertura: un acte de confiança envers la vida. La certesa que cal invertir per a la recuperació. L'esperança que per fi comprendrem que una cultura no ho és quan no proporciona l'aprenentatge de les arts fonamentals de l'existència: cultivar la terra i fer que doni fruits, cuinar, cosir i teixir els nostres vestits, construir el nostre habitatge i fer l'amor.

2. Que qui pren les decisions sempre és el més agressiu i violent i, per tant, insensible. El control de la informació i la força de la propaganda al servei de la parafernàlia militar. La fantasmagoria creixent d'aquestes reserves de purs (racisme). Aquesta actitud marcadament hostil envers l'entorn: sempre estem "conquerint" el món, la natura, l'espai, les muntanyes, els deserts, en lloc d'aprendre a cooperar amb ells en un ordre harmònic.

nat la meitat d'un segle que ha vist una Europa esquinçada per dues guerres civils. Hitler i Stalin eren els monstres del moment.

La sortida d'aquest malson depenia de la bona voluntat i del dinamisme del campió de l'època: Amèrica. El Nou Món va donar un cop de mà al vell i li va servir d'escut durant la "treva del terror", quan Europa era dividida pel formigó i el ferro. Potser va ser aquesta divisió la que va crear per primer cop el concepte d'Europa de l'est. De l'altra banda del Mur, de quina manera les nacions lliures d'Europa han aconseguit de crear-se el propi concepte d'europèitat, com a hereves laiques del Sant Imperi romano-germànic?

Un pastís insípid. Efectivament han aconseguit de reconstruir amb harmonia llurs comunitats: la democràcia era llur martell i l'economia de mercat, llur burí. Aquestes eines han permès de suavitzar les arestes del capitalisme, gràcies a les intervencions de l'estat en programes de justícia social. Els alemanys en deien economia social de mercat. És en llur país on millor ha funcionat; en els dels altres també, encara que el pes dels programes socials s'hagi convertit de mica en mica en una càrrega per al progrés econòmic. Però malgrat unes ambicions limitades per l'experiència passada i per la impotència actual, l'Europa occidental continua prosperant, en general.

Inevitablement, el debat polític sobre la definició i l'organització de l'europèitat es va iniciar, i en alguns casos s'ha clos, com una reacció contra el passat. En primer lloc, calia evitar una altra guerra civil i la comunitat europea es va crear al voltant d'un objectiu molt profitós, la reconciliació de França i Alemanya. Les seves aspiracions burocràtiques han ultrapassat progressivament el seu crèdit polític, de manera que actualment aquesta institució, més aviat útil, té una imatge ambivalent, per a molts. En alguns casos fa massa i en altres, massa poc; és, alhora, burocràcia autoritària i simple espectadora que saluda els esdeveniments des del portal de casa. Mentre els Balcans cremen, Brussel·les s'esvalota per minúcies. Una idea noble es converteix d'aquesta manera en un pastís insípid. Aquests són els retrets que li fan, just quan un tribalisme malsà emergeix dels cellers d'Europa, quan la competència dels dracs asiàtics li amenaça el mercat i quan el conjunt del continent —per manca d'una visió política més convincent— sembla preferir l'hegemonia alemanya a la unitat europea.

Que potser ha tocat l'hora de la retirada d'Europa? Que potser haurem d'excusar-nos i agafar el pròxim vol cap a Tòquio o Pequín? De cap manera. Tal com ha fet durant els cent cinquanta primers anys de la seva pubhccació, *The Economist* continuarà, en el segle i mig vinent, informant en anglès dels èxits durament aconse-

guits a Europa... Confiem, tanmateix, que no hi hagi tantes històries horribles a explicar.

Hem de fer dues advertències als qui ja han guixat una creu sobre Europa i han ofert el pròxim segle en safata a la Xina i a l'Orient. En primer lloc, pronosticar l'èxit d'una nació —i ja no diguem d'un continent— és arriscat. Extrapolar estadístiques acaba sovint afectant el sentit comú. Vegeu què ha passat als qui havien apostat per Europa fa un segle. Més encara: un marcià que hagués vist el fang i les malalties del Londres dels Tudor, que hagués visitat els indis de l'Amèrica del nord i hagués arribat fins al Pequín dels Ming del segle XVI, hauria afirmat, sense cap mena de dubtes, que la Xina havia de dirigir el món dels segles següents. Quan Europa era constituïda per ciutats i feus en guerra, la Xina disposava d'un govern eficaç que presidia un país tentacular, però unit. La Xina coneixia la ploma i l'espasa. Havia inventat la impremta, la pólvora i la brúixola. I havia enviat una poderosa flota per tot el món. Ningú no podia igualar la Xina en refinament ni en civilització. Cap altre país no podia superar el seu esperit inventiu ni la seva força industrial. Tot i així, els esdeveniments van decidir altrament. El marcià s'hauria equivocat: l'imperi xinès es va retirar rere la seva Gran Muralla i la història va seguir un altre curs.

El club dels rics. Es tracta, doncs, de plantejar-se les previsions amb tota la humilitat que ens han ensenyat els errors passats. Però no oblidéssim que també hi ha una base per a fer prediccions que ha donat molt bons resultats. Lester Thurow ens recorda que, efectivament, els països més rics d'ara fa un segle, en general ho continuen essent. És ben difícil de fer-se ric. I estar entre els primers és una empresa molt difícil: exigeix uns índexs de creixement que augmentin regularment cada any, decenni sobre decenni. I no es pot permetre que l'índex de

“Lester Thurowns recorda que, efectivament, els països més rics d'ara fa un segle, en general, ho continuen sent. És ben difícil de fer-se ric.”

creixement de la població rosegui el creixement econòmic. En el decurs d'aquests cent últims anys, el Japó ha experimentat un creixement anual del 4%, és a dir: prop de quatre vegades l'índex de creixement anual de la seva població.

Avui els països europeus encara encapçalen el grup dels estats més rics. És fàcil d'entendre per què: set dels deu primers països comercials són europeus. La Comunitat Europea representa un terç dels intercanvis mundials. També té una enorme força financera. És el més gran productor de material farmacèutic, de maquinària i de béns d'equipament. Per primer cop, Amèrica no és el mercat mundial més gran. Europa té una gran infraestructura intel·lectual i posseeix la mà d'obra més preparada i qualificada. També disposa d'un bon potencial de competència, d'instrucció i de recerca —amb Rússia i els països d'Europa central i oriental—. I què tenim per a apuntalar tot això? Un sentit de l'europeïtat potser menys desenvolupat que no voldríem, però almenys amb una certa solidaritat cultural i una gran creativitat política que li permeten de trobar solucions indolores per conciliar els apetits variables de les nostres societats plurals. Si bé és cert que la *intelligentsia* ha elaborat dos dels intents més cruels del món per establir el paradís sobre la terra, també ha proporcionat alguns models de govern més amables.

Els pessimistes neomaltusians no es fan gaires il·lusions sobre el problema essencial que Europa i la resta del món hauran d'afrontar en el decurs del segle vinent. Sota la mirada inquieta d'Europa, una bona part de la humanitat sembla fer cap a la catàstrofe. És clar que odem restar alguns centenars de milions a les estimacions que avaluen en 10.000 milions la població mundial cap a mitjan segle XXI; però, de totes maneres, bé sembla que un creixement de 1.000 milions d'habitants cada deu anys hagi de ser una dinàmica ineluctable, vist el nombre de dones joves de l'hemisferi sud que es trobaran en edat de procrear durant els anys vinents.

En tot cas, a Europa no serà així. Tret d'Irlanda, Europa s'encara a un possible descens i a un envelliment segur de la població, que dependrà d'una mà d'obra en decadència. Alhora, aquesta Europa envellida veurà les seves ciutats assetjades per les masses migratòries dels indigents vinguts del sud.

Barreja explosiva. Pitjor encara, assistim a la depauperació de les nostres ciutats i de les nostres comunitats rurals. Com que la naturalesa de l'èxit industrial i comercial es funda cada cop més en la formació, ja no és veritat que, quan un país es fa més ric, tots o gairebé tots els seus habitants també se'n fan. En una economia mundial relativament oberta, els països en vies de desenvolupament són més competitius que no pas els països desenvolupats en feines poc

qualificades. Afegiu a aquest fet l'impacte probable de les biotecnologies sobre la producció agrícola, més les exigències implacables i legítimes dels productors d'aliments del sud, i entendreu per què aquesta "teoria del dòmino" afectarà una part de la mà d'obra urbana i rural d'Europa dels anys a venir.

Si féssim un còctel amb tots aquests elements, probablement aconseguiríem una barreja explosiva. El sot existent entre rics i pobres es fa més gran, tant dins d'Europa com fora: augment de la pressió sobre un nombre de salaris cada cop menor per a respondre a les despeses del fons social destinat a uns jubilats que es neguen a ser oblidats; despeses suplementàries per a programes destinats a impedir l'exclusió de les classes desfavorides, urbanes o rurals, i que recorren a remeis a vegades brutals per respondre a la injustícia social; encara més pressió per a contenir la mà d'obra estrangera; més pressió per a limitar la importació dels productes estrangers. Heus ací algunes de les qüestions essencials sotmeses a debat públic durant els decennis venidors; qüestions persistents, populistes i sovint de mal gust.

Tot i així, més val tenir aquesta mena de problemes que no els de la majoria de la resta de la humanitat. Més val estar d'aquesta banda de la Mediterrània contaminada que no de l'altra. Més val haver de fer filigranes amb les xifres de creixement, quan una població que augmenta feblement encara es pot permetre de gastar, que no pas provar d'augmentar constantment els resultats econòmics a fi de respondre als costos del creixement demogràfic. Europa pot resoldre aquestes tensions i pressions, a condició que els seus dirigents polítics siguin prou assenyats a llarg terme per a plantar cara a les reivindicacions immediates dels populistes.

De totes maneres, no ens podem pas permetre que l'Àfrica del nord o altres regions pobres exportin a Europa una població amb un índex de

“Ens havíem avesat a pensar –aspecte ingenu de l'Europa de les Llums– que, féssim allò que fés-sim, el món continuaria existint, millorant cada dia una mica més.”

creixement molt alt i que –ensems amb els nostres pobres, amb feina o sense–, es podria trobar agafada en el parany d'una misèria negra i amarga. (I això també val per a l'Europa de l'est.) Els treballadors del tercer món haurien de tenir més oportunitats de trobar una feina competitiva i de viure –amb uns nivells sanitaris i educatius més elevats– a llur propi país. Perquè això sigui possible, necessiten ajuda. Per tant, Europa hauria (al diable els costos!) de proporcionar un ajut encara més important als països pobres. Naturalment, cal que aquest ajut sigui ben utilitzat, ben dirigit i ben gestionat (preferentment de manera multilateral). I no permetem que les anècdotes sobre els diamants de Bokassa o els comptes bancaris de Mobutu enfosqueixin la realitat. El benestar i la supervivència d'Europa dependran, en bona part, de la seva generositat.

Més important encara és el fet que Europa necessita un progrés perceptible en el camp del comerç. Per això haurà d'adherir-se al principi del lliurecanvi. Però hi ha un argument destructor que defensa la teoria contrària. “Mireu –diuen els populistes–, asiàtics i altres pobles ens retallen el mercat. Abans feien productes amb tecnologia de baixa qualitat. Però ara són més competitius. Per què? Doncs, únicament perquè no tenen les càrregues que tenim nosaltres. No tenen jubilacions, no tenen pensions d'invalidesa, ni costoses intervencions en el mercat de treball. No és just. Així, com es pot comprendre, l'únic mitjà de preservar la nostra economia social de mercat contra aquesta competència desenfrenada és imposar una certa protecció”.

Aquest argument destinat a tancar les portes als productes més barats és extremadament perniciososa i no passa de justificació moral. És d'aquells arguments que poden fer que es mantinguin les subvencions en favor de l'agricultura europea i que el nostre mercat es tanqui als productes d'Europa de l'est, que és just el contrari d'allò que ens podria servir. No ens farà cap bé. Europa ha de ser, ideològicament, lliurecanvista. Aquesta pot ser la veritable croada del segle vinent. Si no defensem aquesta causa, només aconseguirem de multiplicar els problemes en les nostres relacions amb els qui s'amunteguen a les portes d'Europa, sobretot l'occidental. No és parapetant-nos rere reglamentacions i tarifes duaneres que potenciarem la nostra competitivitat –en un intent de guanyar temps per reduir les nostres càrregues socials o millorar la qualitat dels nostres productes–. Priveu Europa de l'esperó i de l'envit de la lluita econòmica i aleshores pla es tornarà apàtica, sorneguera i incompetent.

Donar exemple. Europa hauria de donar exemple en el camp del comerç, acollint els seus veïns de l'est. També es podria permetre

Conèixer la Mediterrània (7)

Engrudes de roca i filles del foc

La mar Egea és tota plena d'illes i d'illots. Alguns no són sinó petites puntes emergents, d'altres ofereixen un espai més ampli. Són com un conjunt d'engrunes rocoses, escampades per mans màgiques i sàvies. Com escrivia en 1985 Josep Piera a *Estiu grec*, "la presència contínua, ara a prop ara lluny, d'illes i illots, bocins de terra erma, sense arbres ni gents, és com els mollons que algú hagués posat, per

no perdre's, en aquesta immensa eternitat de blaus".

En realitat, com els geòlegs expliquen, no són mollons deixats per ningú, sinó les restes del bloc de terra que, fa molt de temps, unia la península balcànica i Turquia. Aquell bloc, anomenat Aegeis, va desaparèixer i deixà només els punts més elevats fora de l'aigua. I aquestes restes les podem contemplar avui navegant pel mar que porta un nom derivat d'aquell Aegeis.

ANKH-LLUÍS FERRÉS

La Mediterrània és plena d'illes, però cap part no iguala la densitat de l'Egeu.

Illes en venda. La Mediterrània és plena d'illes, però cap part no iguala la densitat de l'Egeu. I un regal dels déus s'ha d'aprofitar, no sols promovent el turisme, sinó també venent aquests petits bocins de país. Així ho devia entendre el govern grec, quan en 1991 va tenir la brillant idea de reduir els seus deutes venent 35 illes vora el Peloponès, amb un total d'entre 200.000 i 400.000 metres quadrats.

Calia trobar compradors i vèncer les reticències militars. Contra la iniciativa de qui aleshores era ministre d'Econo-

xat omplir de ciment una bona part del territori, els grecs varen pensar que podien oferir un somni a qui se'l pogués pagar: comprar una illa sencera. Potser petita, modesta, sense gaires possibilitats de convertir-la en el paradís particular que armadors com Onassis varen crear. Però esdevenir "illatinent" no és pas una cosa que estigui a l'abast de tothom ni que s'ofereixi cada dia.

La queixa contra l'operació venia de raons purament estratègiques: perdre petits illots pot ser el primer pas per a ser derrotats més endavant en batalles

ANKH-RAMON FOLCH / ANKH-LLUÍS FERRÉS

Els grecs han reduït els seus deutes venent 35 illes vora el Peloponès.

mia, Eftímios Cristodulu, els dirigents de l'exèrcit assenyalaven que algunes d'aquelles illes tenien valor estratègic. Cristodulu va treure l'alternativa que pot fer decantar cap a les idees més estrofolàries: o venda d'illes o més impostos.

No sabem com va acabar la història. Ho havíem llegit en un racó d'un diari italià i no hem tornat a trobar cap més referència sobre la venda d'illes. Prou problemes ha tingut Grècia en aquest temps com per a ocupar-se de la parcel·lació dels brins de terra presents en una de les seves mars. Però escrivint sobre l'entorn mediterrani no podem deixar de banda allò que ens suggereix tant la iniciativa com l'alternativa. Contra deutes de l'estat, la solució era vendre's trossos de país —si més no, alguns dels abundants illots amb què la natura va beneir aquelles terres—.

I com podríem criticar-los? Com altres esbotzen els seus boscos tropicals o, per comptes de vendre-se'l, han dei-

més importants. I l'alternativa també era ben original: o això o més impostos. Res de racionalitzar les despeses, res de suprimir partides sobreres. Més impostos és una solució fàcil i ràpida. I si els ciutadans no volen perdre illots, que es gratin més la butxaca.

Filles dels volcans. D'aquesta forma tan senzilla, potser Grècia va perdre en unes setmanes illots que l'agitada geologia del planeta havia trigat molt a formar. A la Mediterrània hi ha illes d'origen divers. Algunes, com les Balears, són prolongacions de serralades continentals. Són la continuació de muntanyes que, després d'amagar-se sota les aigües, tornen a sorgir, potents i fermes.

D'altres illes són d'origen volcànic. Entre elles hi ha Stromboli, situada a les Eòlies, a Sicília. Stromboli és un nom prou conegut que la gent sap relacionar amb volcans. Avui encara és un gran con volcànic, que arriba quasi als 3.000 metres d'alçada. Tan immensa al-

tura voltada d'aigua pertot arreu impressionaria potser massa, si no fos perquè dos terços del volcà es troben sota mar. Tot i així, els 925 metres emergents són prou cridaners, sobretot perquè el cràter encara fumeja i escup lava.

Potser el visitant tem que en el precís moment que ell ha triat el volcà decideixi de regalar una de les seves erupcions. En tot cas, aquesta por passatgera no la deuen sentir pas gens les persones que romanen en alguna part dels 12,2 quilòmetres quadrats de l'illa. Assentats damunt les sorres volcàniques, amb un veí tan impressionant i perillós, viuen de la pesca i de fer malvasia, arrecerats en un racó prop de mar, al voltant de l'església del poble.

Pot cridar l'atenció que un grup de persones triés aquest indret per viure-hi i que persisteixi en la seva elecció. Però probablement no són menys sorprenents els qui després d'una riuada o qualsevol catàstrofe natural reconstrueixen la llar sobre les cendres. L'ésser humà és tossut i, si se sent molt arrelat, afirmarà que allò és la seva terra i que, en tot cas, la mateixa terra el xuclarà algun dia, perquè per la seva voluntat mai no en marxaria.

Santorí. Encara hi ha illes més impressionants i aparentment menys acollidores per a viure-hi. Una és Santorí —o Santorini—, a l'arxipèlag de les Cíclades, a la mar Egea. Des que fa 3.500 anys l'illa primitiva va esclatar, erupcions i terratrèmols s'han succeït en les illes i illots que en sorgiren.

Illes nascudes, illes enfonsades, terres emergents i terres desaparegudes. El poeta grec Iorgos Sèferis ho ha cantat així, en aquest segle: "Ens hem trobat nus damunt la suavitat de la pedra/ mirant les illes emergides/ mirant les illes vermelles com s'enfonsen/ en llur son, en el nostre./ .../ ...en el lloc trossejant que no aguanta/ en el lloc que era altre temps nostre/ s'enfonsen les illes escòria i cendra./ Altars enrunats/ i els amics oblidats/ fulles de la palmera a la llaca".

Josep Piera deia que Santorí, sota la lluna plena, "sembla un escenari d'ombres i músiques, fanals i silencis, foscúries i alenades, clarors i batecs. Sembla de ningú. Com poblada d'esperits, de sons amagats, de bruixes i vampirs oblidats que diu la tradició local". Ell mateix li dedica uns versos que fan referència al seu origen: "Illa del cel, nascuda de la flama,/ erma de verd, fèrtil en hecatombes".

Nascuda de la flama, car cap al segle

Entre les illes d'origen volcànic, hi ha Stromboli, situada a les Eòlies, a Sicília.

XV aC es va produir el fenomen que va destruir l'illa primitiva i formà el conjunt de cinc illes que és el que avui coneixem pròpiament per Santorí. La més gran és Tera, la que representa les restes de l'antiga Stronguilé (la rodona) o Kal·listé (la més bella).

A final del Pliocè, fa uns dos milions d'anys, va néixer-hi un volcà que, amb successives erupcions, conformà una estructura rocosa que cobria la major part de l'illa. Devia ser aquest volcà el que tingué una erupció impressionant cap al 1500 aC, immediatament abans o després d'un terratrèmol. Com a resultat de totes dues catàstrofes, una part de l'illa va quedar sota l'aigua i altres punts de terra emergiren.

No fou aquesta la darrera de les tragèdies a Santorí. La seva vida és prou agitada, tant per aspectes geològics com per als seus pobladors. Potser durant un parell de segles després de la gran erupció, aquelles terres varen restar sense habitants. Més tard els fenicis hi fundaren una colònia. Després, les illes passaren de mà en mà. Seria llarga la llista de propietaris, però en destacarem un parell. Al segle IX aC els espartans la conquistaren. Els manava Teres, que va donar el nom que roman fins ara per a designar l'illa més gran del conjunt, Tera. Molt més endavant, els venecians ocuparen les illes i les batejaren amb el nom de Santorini, que seria una deformació del nom italià de Santa Irene, patrona de Tera. Ara, Tera i Santorini s'intercanvien, per bé que normalment designem, amb el segon nom el volcà i el conjunt, i amb el primer l'illa més gran.

Santorí ha tingut molts altres terratrèmols i erupcions. L'any 197 aC tenim la primera, clarament verificada per referències històriques. Va fer sorgir a la badia una nova illa, que batejaren amb el nom ben adient de Kameni (cremada). Des d'aleshores, el mapa de l'arxipèlag ha anat canviant com pocs al món. Erupcions produïdes –si bé no totes han pogut ser comprovades– al 1570, al 1707, al 1866. Catorze més entre 1900 i 1950. I entremig, terratrèmols. El darrer dels importants va ser al 1956. Va matar dotze persones i en va fer fugir moltes més. Però n'hi quedaren encara força. Viuen de la pesca, la mi-

neria i l'agricultura, tot i que l'escassetat d'aigua no afavoreixi pas gaire aquesta darrera. Amb tot, el terra porós de pedra tosca sí que ajuda a retenir la poca aigua que cau, i facilita algun conreu.

Si els visitants de Santorí eren sobretot geòlegs, atrets per la moguda història de l'indret, aquests darrers anys el turisme ha augmentat. Grans creuers porten turistes atrets pel paisatge dur i pel passat curiós de les illes. I escolten amb interès les històries que relacionen les illes desaparegudes amb la mítica Atlàntida.

El mite de l'Atlàntida. Dorothy Vitaliano és una geòloga que s'ha interessat per mites i llegendes. Diluvis universals, pluges de cendra, crescudes de rius poden ser històries verídiques, però deformades. Alguns fets impactants, plasmat en versions diferents, barrejats amb altres fets o amb mites, transmesos de generació en generació i de país en país, poden haver acabat en una versió definitiva ben allunyada de la realitat. Però gratar en la història del planeta, cercar els senyals geològics dels fenòmens naturals i analitzar els testimonis més antics i fidels que puguem obtenir ajuda a reescriure les llegendes i a encaixar-les en la realitat.

Una d'aquestes és la de l'Atlàntida, el continent desaparegut, que hauria acollit una civilització avançada. Les versions modernes han dibuixat Atlàntides de tota mena, amb una estructura futurista que no sols cap civilització no

(continua en la plana VIII)

ANKH-LLUÍS FERRÉS

Malgrat les limitacions òbvies, l'ésser humà habita les illes des que ha pogut traslladar-s'hi.

La preservació del medi ambient

Els purins i l'entorn natural

El pas d'una economia agrària familiar a una economia de mercat en les zones rurals ha obligat, en el cas de la ramaderia, a concentrar molt de bestiar en superfícies cada cop més semblants a factories. Aquests canvis poden observar-se fàcilment amb un cop d'ull al paisatge. El que abans eren els corrals o els tancats que s'instal·laven enganxats a la masia avui s'han convertit en naus d'aspecte industrial, de poca alçada, amb els característics dipòsits de pinso en un extrem. Els canvis, a més de l'àmbit estètic, han transformat els sistemes tradicionals per tenir cura del ramat. Una de les conseqüències de la nova ramaderia ha estat la generació d'un enorme volum de fems i purins produïts per les diferents explota-

cions. Abans, els fems que produïen les bèsties que els pagesos tenien a casa es convertien ràpidament en adob per als conreus. Aquells eren uns fems que feien poc volum, eren sòlids i no necessitaven cap mena de transport perquè s'aprofitaven en l'origen. L'augment del volum d'aquests residus animals en les granges-factoria actuals els converteix en difícils de manejar i aprofitar i per això poden representar un efecte negatiu en el medi ambient. Els purins que genera una explotació ramadera amb uns centenars de caps no són reciclats al lloc on es produeixen perquè generalment el ramader d'avui no acostuma a tenir grans extensions de conreu. Els residus d'una granja són problemàtics i potencialment

nocius perquè tenen un gran contingut d'aigua. Els purins s'originen cada vegada que el ramader neteja la granja i ho fa amb grans mànegues d'aigua a pressió. Els residus animals dissolts en aquesta aigua s'han d'eliminar. Però com? Tot plegat ha acabat sent un problema per als ramaders, ja que aquest residu líquid són difícils de controlar i, descontrolats poden ser altament contaminants si van a parar a les aigües subterrànies o a les rieres i rius. La llei prohibeix l'abocament de purins a les vies fluvials. Per tant, l'única sortida per a aquests residus és reciclar-los com a adobs per als conreus, uns conreus que sovint no són a la cantonada.

El Departament de Medi Ambient de la

Les basses de purins han de ser prou grans com per evitar vessaments i per permetre emmagatzemar el purí un mínim de 4 mesos.

Generalitat de Catalunya va encetar ara fa dos anys un pla per aconseguir aprofitar el màxim de volum dels purins que es produïen a les granges del Principat com a adob orgànic per als conreus. Avui, uns 700 ramaders treballen en col·laboració amb aquest Departament i amb el d'Agricultura en el reciclatge de purins. La idea central del pla és que els purins, un residu originat pel ramader, siguin un producte útil per al pagès. Així, i gràcies a un seguit d'ajuts, els pagesos que col·laboren amb Medi Ambient han construït als seus camps unes basses per emmagatzemar els purins que periòdicament els duen els ramaders.

Tot i la bona acollida del pla d'aprofitament dels purins, el Departament de Medi Ambient encara subratlla la preferència de molts agricultors pels adobs inorgànics. El desprestigi dels purins, és a dir, dels adobs orgànics, ha vingut en la majoria de casos per una incorrecta aplicació de l'adob al camp, amb la qual cosa alguns conreus s'han cremat. Però adobar els camps amb purins cada cop té més seguidors que s'hi apunten per recomanació d'algun company i sobretot perquè és una manera d'adobar els cultius molt més barata.

Utilització dels purins com a adobs. El pagès que ha optat per l'adob orgànic ha de tenir en compte tres paràmetres abans d'utilitzar-lo. En primer lloc, el pagès ha de conèixer perfectament el tipus de sòl on creix el seu cultiu (argila, sauló, calcària...) per saber com hi actuarà l'adob. En

segon lloc, el pagès haurà d'analitzar el purí per determinar-ne la composició i saber les proporcions de nitrogen, fòsfor i potassi. Finalment i tenint en compte el tipus de cultiu, el pagès podrà calcular la dosi justa d'adob orgànic que necessiten els seus camps.

Pel que fa al primer paràmetre, la composició del sòl on s'aplicarà el purí, cal esmentar que en general, els sòls francs són els que millor admeten el purí. Els sòls argilosos, i per tant, impermeables, poden fer que el purí s'escoli ràpidament amb la pluja cap a un riu o torrent. Els sòls arenosos, tot i que tenen més porus, poden ser perillosos, ja que l'aigua de pluja pot arrossegar els aportes de purí cap a aigües subterrànies i contaminar-les.

Pel que fa al segon paràmetre, la composició del purí, el que es recomana és fer una anàlisi de la matèria orgànica que es rep en forma de purí i determinar-ne la composició. Així es coneix la qualitat d'un purí determinat com a adob i permet calcular les dosis adequades a l'hora de la seva aplicació al camp.

Finalment, el tipus de cultiu d'un camp determinarà la quantitat d'adob orgànic que necessita, ja que aquest ha de compensar l'extracció de nutrients del sòl que fan els conreus.

Precaucions. Utilitzar els purins com a adobs orgànics per als camps és una cosa relativament fàcil, barata per als agricultors i respectuosa amb el medi ambient. Però la generació de purins i els problemes que duen aparellats pot tendir a dis-

minuir si els ramaders tenen en compte altres mesures. D'entrada, una possibilitat seria evitar produir quantitats excessives de purins. Així, es recomana que les explotacions ramaderes utilitzin uns abeuradors per als animals que evitin pèrdues descontrolades d'aigua (del tipus cassoleta, per exemple). En segon lloc, la reducció de la quantitat d'aigua utilitzada per netejar les instal·lacions contribuiria a generar menys purins. Això s'aconsegueix fent servir equips de més pressió: amb menys aigua es neteja el mateix. Finalment, la fossa de purins de cada granja hauria d'estar coberta per evitar que la pluja s'hi escolés i fes augmentar el volum d'aquest residu.

Una altra de les mesures a tenir en compte fa referència a la bassa de purins. La bassa ha de ser prou gran com per evitar vessaments i per permetre emmagatzemar el purí produït per la granja durant un mínim de quatre mesos.

Finalment, el darrer punt a tenir en compte és l'aplicació correcta dels purins al camp. El més recomanable és incorporar directament el purí per injecció a la terra, cosa que redueix la volatilització del nitrogen, un dels nutrients de què es compon l'adob. Si no es fa per injecció, el purí pot ser llançat a la superfície del camp i després fer que un tractor llauri l'àrea i soterrí l'adob.

Xènia Bussé

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Medi Ambient

Els cereals i els llegums

Totes les civilitzacions tenen el seu cereal. A la Mediterrània, tot i que se'n cultiven de moltes menes, la cultura gastronòmica s'ha centrat sempre en el blat. El pa, tot i que no ha perdut el paper d'aliment central en la nostra cultura, s'ha integrat als temps actuals amb nous valors i noves formes.

El nostre segon cereal és, sens dubte, l'arròs. La seva presència a la nostra cuina permet receptes que inclouen totes les hortalisses, la carn i el peix típics de les nostres terres.

Finalment, parlem de llegums, un aliment que de manera incomprendible ha estat força abandonat de les dietes de cada dia. Però la presència de cigrons, mongetes i lleties a les nostres taules ha estat des de fa centenars d'anys un substitut a les carns de la dieta bàsica i a la vegada, un menjar excel·lent.

El blat. El blat és l'aliment dels aliments. A la Mediterrània s'han pogut datar conreus d'aquest cereal del 7000 aC a Israel, Síria, Anatòlia i Mesopotàmia. Als Països Catalans, la més antiga empremta d'aquest conreu data del 4670 aC al jaciment arqueològic de la cova de l'Or de Beniarrés. La farina apareix a l'època clàssica quan el pa esdevé aliment bàsic per a grecs i romans. El blat i el pa tenen una presència privilegiada en l'imaginari col·lectiu. D'elevada significació religiosa, a pagès el pa era el símbol dels preceptes de caritat cristians.

De l'arròs, *Oryza sativa*, en mengem el gra, que només té uns mil·límetres de grandària i conté sobretot hidrats de carboni i proteïnes.

L'arròs és també un cereal mil·lenari que va començar a cultivar-se a les regions monzòniques de l'Àsia. La primera prova

documental data del 4000 aC a la Xina. L'arribada de l'arròs als fogons europeus s'explica per la presència àrab a la Península Ibèrica. Les condicions climàtiques i les terres marjalènques van determinar l'establiment del conreu a la Mediterrània. Després que Jaume I va conquerir les terres de l'Ebre i de l'Albufera valenciana pel rei en Jaume, l'*ar-ruz*, així anomenat en àrab, va quedar-se a les nostres terres

Propietats. El blat i per tant, la farina i el pa representen la màxima aportació energètica en una alimentació equilibrada, ja que són una important font d'hidrats de carboni. Aporten, a més, proteïnes, lípids, sals minerals i vitamines. Amb el desenvolupament de la dietètica s'ha volgut esmenar l'equívoc que la bona textura i bon gust equivalen a una bona alimentació. La confrontació del pa blanc i del pa

negre ha fet que últimament es restituis al pa de més consum les quantitats que es perdien de tiamicina, niacina i ferro, a més de dotar-lo de riboflavina. En el capítol del consum, el pa serveix de base per a altres aliments habituals a taula. Les proteïnes glutina i glutenina de la farina són els dos ingredients que permeten formar una massa suau i esponjosa, el gluten, del qual se'n deriven moltes preparacions, com els secalls, els pastissos i també la coca en totes les seves variants. La coneguda coca de recapte es prepara gairebé a tot el Principat sota diverses especialitats: amb sardines i joliver, talls de tomàquet, pebrot i albergínia, coques amb llonganissa, llom, etc.

El consum de l'arròs esquellat, és a dir, al qual només s'ha tret la pellofa, conserva els importants valors nutritius d'aquesta gramínia. El pas d'arròs esquellat a arròs blanc

representa la pèrdua del 10% de proteïnes, el 85% de greixos, el 70% de les sals minerals i el complex vitamínic B. Actualment l'arròs blanc és enriquit amb vitamines i sals minerals.

Malgrat cultivar-se en dues úniques grans zones, al Delta de l'Ebre i a la zona de l'Albufera a València, l'arròs és present a tot el país en mil i una receptes. Paella, arròs a la cassola, arròs a banda, arròs ne-

Principals comarques productores de cereals

com una herència que els cristians van saber conservar.

Igual que els cereals, els llegums pertanyen als primers capítols de la història de l'agricultura i de l'alimentació. Pobles com el nabateu van cultivar-les fa uns 2500 anys en els territoris que avui coneixem com Israel, Cisjordània i Gaza. Igual com en el cas de l'arròs, els llegums ens van arribar gràcies als àrabs.

Totes les civilitzacions tenen el seu cereal, i a la Mediterrània el principal és el blat.

gre, arròs amb fesols i naps, arròs amb crosta, rossejat, arròs amb bledes, arròs engravat, arròs al forn...

La sobrealimentació, afeció típica de les societats desenvolupades ve marcada per l'abús de greixos i proteïnes d'origen animal. Amb la substitució d'una part important d'aquestes aliments d'origen animal per llegums se soluciona gran part del problema. Els llegums són capaços de complir amb les necessitats bàsiques de proteïnes, amb el benefici que aquestes no contenen els greixos desitjables d'origen animal. La fibra, de vital importància per les funcions intestinals, és

present a diversos llegums. Els cigrons ofereixen 95 grams de fibra bruta per quilo i les mongetes, 185. Pel que fa al contingut en minerals, els llegums arriben a multiplicar per tres els continguts en els aliments animals i per deu el de cereals, arròs o patates. El poc consum de llegums es basa sobretot en la migradesa estadística del seu consum a les ciutats. El mercat de les grans ciutats, però, continua oferint moltes possibilitats als qui vulguin oferir un llegum amb imatge de marca i amb una estratègia publicitària que parli de les seves propietats.

Xènia Bussé

ARXIU

L'arribada de l'arròs a Europa s'explica per la presència àrab a la Península Ibèrica.

A la cuina

No existeix una recepta única per a preparar una paella. Aquí en presentem una, a tall d'exemple, que pot servir per a fer un arròs per a quatre persones. Es necessiten 400 grams d'arròs, 100 grams de pollastre, 100 grams de llom o costelles de porc, 100 grams de conill, 100 grams de rap, 100 grams d'es-camarlans o gambes, 150 grams de sípia o calamars, 200 grams de pèsols, un pebrot vermell, 250 grams de musclos i cloïsses, una ceba, carxofes, 200 grams de tomàquet, all, un pebrot verd, safrà, julivert.

Rossegeu el pollastre, el llom de porc i el conill fet a trossos. Afegiu-hi la ceba ben trinxada i una mica de pebrot verd. A mig cuire, poseu-hi el peix —excepte els musclos i les cloïsses—. Aneu-ho coent ara a foc més baixa i remenant perquè no s'agafi. Quan estigui tot ben daurat, tireu-hi el tomàquet trossejat i al cap d'uns moments, l'all i el julivert ben trinxats. Remeneu-ho tot una mica més i ja hi podeu tirar l'arròs. Sofregiu-ho tot i aboqueu-hi aigua o brou fins que tot l'arròs quedi cobert. Poseu-hi sal, pebre i safrà. Afegiu-hi els musclos i les cloïsses bullits, els trossos de pebrot vermell i els pèsols. Quan l'arròs torna a arrencar el bull, poseu-lo al forn 18 minuts. Un cop cuit, deixeu reposar l'arròs vuit minuts i serviu-lo.

(ve de la plana III)

hauria pogut obtenir, sinó que fins i tot sembla massa evolucionada per a nosaltres mateixos.

Vitaliano relaciona la gran erupció de Santorí amb el mite. Una anàlisi acurada de cendres, de sediments, de muntanyes i fons marins, de variacions climàtiques, ens permeten de reconstruir el que devia passar fa 3.500 milions d'anys i relacionar-ho amb l'Atlàntida perduda.

Així, hem de recordar que la civilització que a l'Edat del Bronze habitava l'illa de Creta –no lluny de Santorí– era molt avançada. Anomenada minoica pel rei Minos, la recorda elogiosament Tucídides, l'historiador grec del segle V aC, a *Les guerres del Peloponès*. Explica que la primera persona que va comptar amb una flota va ser el rei Minos, que “es va apropiat del que avui és la mar hel·lènica i governà sobre les Cíclades”. Els minoics varen controlar la regió de l'Egea i la seva influència econòmica es va estendre fins a Líbia, Egipte i, cap a l'oest, fins a Sicília. Els minoics encaixen amb la idea que podríem tenir d'una Atlàntida rica, poderosa, tècnicament avançada i culturalment productiva.

Diversos historiadors i arqueòlegs han proposat, amb prou dades i arguments, que els minoics podrien ser els habitants de la mítica Atlàntida. El primer a esmentar aquest continent tan poderós va ser Plató, en un dels seus diàlegs –concretament, el que es produeix entre Timeu i Críties–. L'Atlàntida no és filla del folclore ni es troba en més d'una font. L'Atlàntida mítica neix amb Plató. Només ell esmenta una nació poderosa, habitant d'un continent que un cataclisme va fer desaparèixer d'un dia per altre.

El xovinisme ha fet que tothom aspirés a haver acollit l'Atlàntida. Poques terres no deuen haver optat a demostrar que l'Atlàntida eren ells. Però Vitaliano, analitzant les propostes de molts investigadors i amb les dades geològiques més recents a la mà suggereix que l'Atlàntida deriva de la Creta minoica. Sabem que l'erupció de Santorí va fer notar els seus efectes en moltes terres llunyanes i, òbviament, a la més propera, Creta. El filtre que la cendra i la pols interposaren a la llum solar varen des-

Les illes continuen essent un indret de peregrinatge ideal per al turisme de masses.

trossar una bona part de les terres cretenques més productives, destruir cases i causar greus danys deguts a tsunamis (onades gegantines). Això no va causar danys tan greus a Creta com per a eliminar el domini minoic, però sí que va desvetllar la por de la fúria dels déus. Quan uns anys més tard Creta mateixa va ser víctima d'un fort terratrèmol, la majoria de minoics varen decidir que era el moment d'emigrar i s'escamparen per altres llocs.

La notícia de la sobtada desaparició de Stronguilé sota les aigües s'havia escampat per la Mediterrània. Possiblement, proposa Vitaliano, la sobtada desaparició dels poderosos comerciants minoics i les narracions sobre la desaparició de l'illa es devien barrejar. El pas dels segles ho podia haver deformat prou perquè Plató, afegint-hi detalls de la seva collita, li donés la forma que apareix als Diàlegs. Alguns dels detalls que Plató atribueix a l'Atlàntida encaixen amb els minoics de Creta. Així, el filòsof grec descriu cerimònies a l'Atlàntida en què deixaven anar toros pel temple i sacrificaven els que caçaven. Pels minoics, el toro era un animal sagrat i un dels motius més presents en les seves mostres artístiques.

Per Vitaliano, la tesi és consistent amb els nostres coneixements, però reconeix que ni la demostració més clara no ma-

tarà la llegenda i que mai no tindrem sinó versions més acceptades o menys del mite que Plató va crear.

A la mida dels homes. De la mà de la navegació literària de Piera, podríem recórrer altres illes, com ara Patmos. Allà visita el monestir de Sant Joan el Teòleg: “Quin lloc bellíssim! Mires on mires, hi trobes una força, una tensió, que parla de la vida; no d'una vida fàcil, sinó d'un esforç col·lectiu per sobreviure”. O bé de Rodes, on visita Lindos, on s'associen “l'abrupta aridesa del litoral, la grandiositat dels enderrocats antics i l'encís indescriptible del poble, com si no hagués canviat d'ençà dels temps medievals”.

Per Piera, indrets com aquest semblen escollits, a mida dels homes, “que els han treballat segons les necessitats del moment”, uns paratges que “sintetitzen un món i una cultura que abasta mil·lennis i ens abasta”. On la humanitat hi ha deixat “la seua empremta de paus i de guerres, de construccions i destruccions contínues”. I això impressiona i et fa sentir “com un insecte anònim, lúcidament humil, efímer i mortal com totes les criatures. Un se sent humà, humaníssim, un de tants entre molts, de pas per la vida, conscient de l'oblit que arrasa la història”.

Xavier Duran

Patrocinat per:

SEPAMA
MOPT

Fundació "la Caixa"

GENERALITAT VALENCIANA
CONSEJERIA DE MEDI AMBIENT

Generalitat de Catalunya
Mà Departament de Medi Ambient

Generalitat de Catalunya
Departament d'Agricultura,
Ramaderia i Pesca

de fer-ho en el camp del medi natural, gràcies a la seva major experiència en la cooperació regional, per molt que els problemes més greus encara estiguin per resoldre.

La humanitat no es dirigeix forçosament cap a un desastre global. S'enfronta a un problema que afecta la natura, no a la seva mort imminent. I la raó encara ens pot salvar, com han demostrat a escala regional alguns països d'Europa.

Ens havíem avesat a pensar —aspecte ingenu de la Europa de les Llums— que, féssim allò que féssim, el món continuaria existint, millorant cada dia una mica més. Ara sabem que això és fals. La manera com ens multipliquem, com consumim els recursos naturals i com cremem l'energia amenaça l'equilibri del medi.

Només podrem salvar-lo si empenem accions a nivell local, regional i mundial. Un cop més, la bona voluntat no serà suficient; caldran diners. El mercat europeu que s'anirà obrint a poc a poc fins a englobar la part més gran del continent, tindrà com a conseqüència política inevitable el transvasament dels recursos dels països rics als països més desemparats. Si aquest transvasament no es fa —siguin quines en siguin les conseqüències polítiques—, els països rics seran els perdedors de la història, i llur estil de vida es veurà ben aviat sotmès a pressions que no hauran dominat abans. Això ens duu a la qüestió de les estructures polítiques d'Europa. Què en diran els nostres descendents, del Tractat de Maastricht, quan espolsin els llibres d'història d'ací a cent anys o més? Una baralla en un punt mort? No em sorprendria gens. No és que que faci gaire goig, però tampoc no és res de què avergonyir-se.

Europa no es farà, si no ens esforcem a oblidar els nacionalismes, que formen una part integrant del continent, o si anem contra els avantatges nacionals adquirits. L'europèitat, en política, implicarà una cooperació en termes clarament favorables als qui participin en l'empresa. Aquests avantatges seran ben aviat evidents —en l'àmbit del comerç, de la població i del medi, principalment—. Treballar plegats per preservar-los serà un desafiament continu a la noció de sobirania nacional, entesa en el sentit més limitat.

L'elaboració d'estructures polítiques al si d'Europa demana molt de temps. Va caldre esperar cinc segles i mig després de Guillem Tell per a poder veure la creació reeixida d'una Suïssa federal i unida. L'estructura de defensa estratègica de l'Europa occidental (OTAN) ha permès més llibertat a l'est, i la nostra pròpia creació econòmica i política (CE) ha constituït un refugi per als països que com Grècia, Portugal i Espanya fugien de la tirania.

Oblidar Monnet. Els problemes actuals i les tensions al si de les estructures actuals provenen, en bona mesura, d'una visió europea que

continua mirant massa cap al passat. Schuman, Monnet, Adenauer i De Gasperi no poden continuar essent eternament els pares fundadors d'Europa. Com avaluar la integració política al si del continent, quan els bancs, la indústria i les comunicacions juguen la carta de la supranacionalitat? Com centralitzar la presa de decisions nacionals quan el tribalisme oposa resistència o fins i tot lluita en altres direccions? Per què continuem pensant que harmonia europea i nacionalisme no poden cohabitar? Per què “aquesta profunda desconfiança d'un acord nacional”, com va declarar Huizinga?

Els dirigents polítics europeus poden resoldre aquests dilemes prenent decisions comunes

ARKII

Europa prosperarà molt més que no pas la majoria dels altres països. Gràcies, sobretot, a uns valors estimables que han sobreviscut a les tempestes.”

amb més entusiasme; respectant els nacionalismes propis de la nostra civilització; delegant molts més poders nacionals en les institucions regionals i locals; o fins i tot sabent reconèixer quan uns esforços de cooperació a nivell de continent perillan de ser esventats per les pressions mundials. Han de defensar els valors d'una democràcia participativa, per tal que les institucions que ells creïn siguin més responsables, i fundar la política en el sòlid compromís d'una economia totalment lliure.

Hi haurà sotragades. No serà gens fàcil engagar les economies de l'Europa central i oriental. Adesiara, un populisme perniciosos farà que el foment de la por sembli preferible a l'organització de l'esperança. Però Europa prosperarà molt més que no pas la majoria dels altres països. Gràcies, sobretot, a uns valors estimables que han sobreviscut a les tempestes, a uns valors que altres societats o continents provaran d'adaptar de maneres diferents, car els pobles que les constitueixen aspiren a “pastures millors i a jorns més assolellats”. Europa ja ha fet la part més difícil. La majoria dels altres països, encara no hi han arribat.

Christopher Patten

Traducció: Anna Escoda